

NIKOLA PETROVIĆ

Problemi linearne bipolarne logike

Filozofsko misel zadnjih dva tisoč let je krojila "matematična" logika očetov filozofije iz stare Grčije, presejana skozi sito krščanskih mislecev. Nekatere raziskave potrjujejo, da brez te osnove verjetno ne bi prišlo do ekspanzionističnega tehnološkega razvoja civilizacije, saj bi v ospredje prišle druge težnje. Dober primer možnosti drugačnega razvoja je kitajska družba pred 2500 leti – v primerjavi s takratnim Zahodom je bila na zavidljivi ravni tehnološkega napredka, vendar tega ni imela za najbistvenejši del družbenega razvoja, kakor je to dandanes. Nemogoče je uganiti, kaj bi bilo z današnjo civilizacijo, če ne bi vzniknila iz zmesi grške filozofije in judovsko-krščanske teologije, zato bom spekulacije o tem, "kaj bi bilo, če ..." pustil ob strani in jo analiziral tako, kakršna je. Osredotočil se bom na samo bistvo vseh miselnih sistemov – logiko. Zahodnjaško bom definiral v odnosu do vzhodnjaške, in sicer na podlagi dveh karakteristik: forme in polarnosti.

Nobenega predmeta ali pojma (kaj šele sistema idej) ni mogoče celostno razumeti, če ga ne moremo primerjati z drugimi predmeti ali pojmi, ki so opredeljivi po podobnih kriterijih. Led je *hladen* v primerjavi s plamenom, zemlja je *velika* v primerjavi s človekom, planjava je *svetla* v primerjavi z votlino, sholastična filozofija je *zapletena* v primerjavi s starogrško, kvantna mehanika je *abstraktna* v primerjavi z Newtonovo ipd. Izolacija je vir problemov tako v znanosti kot v politiki, umetnosti ali

religiji, saj omejuje ali celo izključuje možnost primerjanja. Če en miselni sistem nima interakcije z drugimi, hitro postane sterilen in zamre, na njegovih rudimentih pa lahko vzniknejo le blede imitacije originala. En sistem je torej *odvisen* od drugih sistemov, saj se brez njih praktično ne more definirati in izgubi smisel. Dodatna razlaga o upravičenosti takega pristopa k analizi logike v okviru tega prispevka ni potrebna, zato bom kar razčlenil eno od zgoraj omenjenih karakteristik.

Polarnost

Začetki zahodne filozofije so bili prepleteni z metafiziko, miti in matematiko. V slednji so stari filozofi videli najvišji ideal, prepričani, da so matematični zakoni univerzalni in neovrgljivi. Čeprav je v tem veliko resnice, ostaja eno dejstvo neizpodbitno – grški misleci (kakor tudi vsi drugi kasneje v zgodovini) so filozofijo razvijali v skladu z duhom časa in svojimi značajskimi potezami. V stari Grčiji se je dialektično razglabljanje o filozofskih temah stopnjevalo v vroči debate, tekmovanja, v katerih je ena stran zmagala, druga pa bila poražena. To je bilo seme, iz katerega je vzniknil srobot bipolarnosti, ki se je vil skozi vso zgodovino zahodne filozofije in se počasi razpredel po naši podzavesti, nam tako rekoč prešel v gene. Danes se nam zdi bipolarno razmišljanje edino pravilno, pomisleke dobimo šele v stiku z drugačno logiko, pa še to le, če smo dovolj odprti in senzitivni, da je a priori ne zavrnamo.

Da bi lažje spremljali nadaljnjo razlago, bom najprej navedel preprost primer, ki ponazarja temeljni princip bipolarne logike. Če rečem Mojca je zmagala, je slišati tudi logično implikacijo Mojca ni izgubila. Zalomi se, če rečem Mojca ni izgubila. To ne pomeni nujno, da je zmagala, še posebej, če je sodelovalo veliko tekmovalcev. Lahko pomeni samo, da ni bila zadnja. Potemtakem tudi prva izjava ne pomeni nujno, da je bila prva. Izjava Mojca je zmagala, je odvisna od njenega stališča do zmage in številnih drugih dejavnikov (jezikovnega okvira pojma "zmaga", konkretne situacije ipd.), zato ne obsega nujno negacije nasprotja (Mojca ni izgubila). V matematiki pa logika terja prav takšno sklepanje. Če imam na voljo tri možne odgovore – a , b in c – in izvem, da je a pravilen, je avtomatičen sklep, da sta b in c napačna. Pri obsežnejših problemih je to ključnega pomena, saj vmesni rezultat vpliva na vse nadaljnje. Tako sklepanje prinaša postopke, ki so sistematični, predvidljivi, obvladljivi in eksaktni. So idealna osnova za tehniko, elektroniko in informatiko, ki temeljijo na prav takem razmišljanju.

Bipolarna logika torej nalaga enostransko sklepanje in prinašanje *dveh zaključkov na podlagi ene izjave*. Če v svoji filozofski teoriji trdim, da ima velik pomen na posameznika družba, bodo filozofski bralci v trditvi videli zanikanje pomena vpliva narave. Mogoče pa tega nisem hotel reči. Morda menim, da ima narava velik vpliv na družbo in te sploh ne vidim ločeno od narave. Ampak ker bipolarna logika terja kontrast – črno-belo, svetlo-temno, dobro-zlo, družbanarava, metafizika-fizika – zagovarjanje (ali zanikanje) enega pola avtomatično

pomeni zanikanje (ali zagovarjanje) drugega. Ta logika ne ustreza povsem naravnemu redu, saj narava *analogno* vzdržuje ravnotežje med dvema skrajnostma, povrhu tega pa nikoli popolnoma ne prevlada le eno ali drugo. Uravnavanje koncentracije soli v celicah, gostote krvi, odprtosti por na listih itn. je odvisno od vode. V normalnih razmerah ni vode nikoli skrajno preveč, pa tudi zmanjka je ne – mera je vedno nekje vmes. Podobno je v filozofski misli, v opisih narave in etike. Nikoli ni narava (ali pa dobro, metafizika itn.) tista, ki povsem prevladuje, izključujoč družbo (zlo, fiziko ...) in obratno.

Nalašč sem omenil kontrast med pojmovanjem družbe in narave, saj je prav to "nasprotje" močno zaznamovalo zgodovino filozofije, posebej pa je vidno pri starih kitajskih mislecih in v renesansi. Razhajanja med filozofi, znanstveniki in pripadniki različnih veroizpovedi segajo tudi na mnoga druga področja. Ne morejo sprejeti mnenj drugače mislečih, ker imajo občutek, da druga teorija sama po sebi izključuje njihovo. To vodi v brezplodno rivalstvo, od katerega nimata koristi niti eden niti drugi.

Nasprotje bipolarnosti je tri- ali večpolarnost – plusu in minusu je dodano še nekaj vmes, nekaj onstran ali kaj podobnega. Verjetno najbolj znana upodobitev tega navideznega paradoksa je kitajski jin-jang simbol, ki ilustrira dejstvo, da se nasprotji nikoli ne izključujeta, temveč v stalni dinamiki obsegata drugo drugega. Dokler se zadržujemo na ravni razuma, tega ni tako težko sprejeti, ko pa preidemo na bolj refleksne, intuitivne ravni, se zadeve zapletejo. Če npr. rečem: On je musliman, je po bipolarni logiki (še posebej na ravni občutkov) samo po sebi umevno, da ni kristjan, budist ali ateist. Po večpolarni logiki pa ta izjava vsebuje nasprotno trditev le delno in jo je mogoče takole dopolniti: On je tudi hindujec ... pa tudi ateist. Mnogi ljudje so močno navezani na identiteto skupine, ki ji pripadajo, zato sprejmejo take opredelitve kot sprenevedanje ali neresnost. Na vzhodu pa so filozofske resnice veliko bolj fleksibilne, zato taki navidezni paradoksi niso nenavadni ali begajoči. Upravičenost "tretje možnosti" je možno utemeljiti tudi po zahodni logiki, ampak samo do določene meje, zunaj nje ta logika več ne zadostuje.

Zabaven primer, kako se večpolarna miselnost odraža npr. v vsakdanjiku Indije, je prikimavanje. Pravzaprav ljudje nikoli ne prikimavajo ali odkimavajo kot pri nas. Vedno pomigajo z glavo od leve proti desni, kar lahko pomeni *da* ali *ne*, odvisno od konteksta, intenzivnosti giba in spremljajočega glasu. Blag mig, spremljan s pogledom v oči in kratkim, naglim "aan!" pomeni "absolutno da." Malo daljši gib, pogled na stran ali navzdol in globlji, daljši "aaannn!" pomeni "nikakor ne." Obstajajo pa še vmesne različice, ki lahko imajo pomen vseh stopenj mogoče, verjetno in vsekakor. Ko se človek navadi na subtilna sporočila, ki jih prenašajo glas in govorica telesa, lahko npr. razbere naslednji pomen: "V bistvu nimam pojma, o čem govoriš, ampak ne bi bilo spoštljivo, če bi to pokazal (zato sem 'prikimal')."

Opazovanje takih gest ni le zabavno, veliko pove o "BIOS-u" njihove psihe, če uporabim za ponazoritev računalniški izraz. V človeški um so nekateri

vzorci vtisnjeni, enako kot v računalnik osnovni podatki, brez katerih ne more potekati noben nadaljnji proces. Najprej je opredeljena osnovna "vhodno-izhodna" logika in potem osnovni jezik, na tem se lahko gradi vse ostalo – drugi jeziki, funkcije, operacije in kompleksni sistemi. V indijsko miselnost že veliko stoletij posegajo muslimani in kristjani, tako da se je izvorna konfiguracija indijskega razuma že temeljito spremenila, nekaj "BIOS-a" pa se vendarle še trdovratno drži – prikimavanje je le eden od pokazateljev.

Pojem tripolarnost (ali celo večpolarnost) je sam v sebi kontradiktoren, dokler ga pobliže ne proučimo. Beseda pol označuje pojem, element ali predmet, ki ima nekakšno nasprotje – drugi pol – s katerim skupaj tvorita smiselno celoto. Za tretji pol ni prostora. Sploh pa ne s stališča bipolarne logike! Pri upravičevanju tri- ali večpolarnosti si bom zato pomagal s prisposobilo iz narave – barvnim spektrom. Osnovne barve so tri: rdeča, rumena in modra, vse ostale lahko dobimo z mešanjem. Vsaka od osnovnih treh barv je kot en pol – je kontrast drugima dvema in njuna dopolnitev, brez katere nimata smisla (tako kot ni magneta s samo enim polom). To prisposobilo lahko razširimo na šest osnovnih barv ali pa na vse odtenke spektra.

Svet, v katerem ima lahko pol več kot eno nasprotje, je nejasen, nepredvidljiv, razumu nedostopen, daje pa veliko svobode intuitivnemu, čutečemu jazu in domišljiji. Upal bi si trditi, da je človek to, kar je, ravno zato, ker zmore nositi v sebi več kot dva elementarna pola in jih tudi izraziti – z besedami, barvami, oblikami, toni in seveda z mišljenjem. Žival praktično ne more "razmišljati" drugače kot z odločitvama *da* in *ne*, človek pa jima je dodal na stotine vmesnih možnosti: mogoče, verjetno, nemara, sčasoma, pod pogojem, gotovo, kasneje, drugič, nikoli itn., ki so simptom višje razvitega uma. Elementarna bipolarnost, na kateri temelji znanstveno mišljenje, nas vrača h koreninam, kar je po eni strani dobro, saj si utrjujemo temelje. Toda vzpostavljane temeljev ni cilj – človek mora s trdno podlago pod nogami še toliko bolj zagnano nadaljevati vzpon proti višjim nivojem zavesti – večpolarnemu mišljenju in čustvovanju. V tem bo uspešen, če si bo lahko bi- in večpolarnost naslikal ne le kot dva nasprotna pola magneta, temveč tudi kot mavrico, in če bo potem, ko ožje mišljenje preseže, ohranil spoštovanje do njega, vedoč, da nešteto vejic razširjene zavesti raste iz dveh glavnih korenin.

Forma

Zahodno pojmovanje časa je linearno – kar je bilo, se nikoli več ne ponovi, kar bo, še nikoli ni bilo. S stališča dogodkov je to nedvomno res, kar posebej boleče doživljamo, če zamudimo avtobus, zlomimo dragocen predmet ali če nam zgori hiša, po drugi strani pa takrat, ko se zavemo neprijetne jutrišnje obveze ali usodnega pričakovanja – sedimo v čakalnici in čakamo, ali bo draga oseba preživela operacijo. Čeprav sta preteklost in prihodnost tako neizprosno izven našega vpliva, se stalno oziramo proti njima, da bi videli, kako je *zdaj* od njiju odvisen. Gledamo, kako nas na premici časa držijo niti posledic iz preteklosti in obvez v prihodnosti.

Tako dojemanje časa je močno povezano s krščansko doktrino, ki uči, da nastanemo iz prahu in se v prah povrnemo, duša pa po smrti večno prebiva nekje v onstranstvu, bodisi v raju ali peklu (vic ne moremo upoštevati, saj bivanje tam ni trajno). Življenje je torej končna daljica, ki se začne z nič in konča v večnem plusu ali v večnem minusu. Druge možnosti ni. Bipolarnost je tu več kot očitna; rekel bi celo, da sta bipolarnost in linearnost neizogibno povezani – sta lastnost zavesti in logike v njenem počelu. Tudi linearnost je torej elementarna: našo pozornost zadržuje pri oprijemljivem, merljivem, razumljivem – pri grobi snovi, pri fizičnem telesu. Če se pojmuje kot telo, smo samo stroj, ki hodi po poti od rojstva do smrti in potem izgine, uspešnost življenja pa se meri po tem, kako dobro smo se znali vklopiti v globalni mehanizem. V nekem smislu družba priznava, da telo ni vse, kar smo, da obstaja tudi globlja bit, duša, vendar smemo to raven sebe v praksi čutiti le kot dodatek, ki se mu lahko posvečamo v intimnih ali sakralnih prostorih, povrh vsakdanjih opravil, ki koristijo sistemu. Družba nam pušča malo prostora in časa za razvoj duha, našega bistva, kar je eden najresnejših simptomov njene degradacije. Ta občutek bo seveda izzvenel v prazno, saj veliki dinosaver niti ne občuti kamenčkov, s katerimi ga obmetavam. Ker pa sem prilepljen na njegovo nogo, bi mu težko kljubovalno rekel, da se bom distanciral od njega in že nekako poskrbel zase. Potrebujem njegovo sodelovanje ... ali njegovo smrt.

Tako kot bipolarnost se tudi linearnost odlično sklada z znanstvenim proučevanjem, ker nudi jasno sliko dogodkov in oseb glede na časovna in druga zaporedja. Vzroki in posledice so lahko predstavljeni zelo objektivno in analitično. V psihologiji, ki velja za manj eksaktno vejo znanosti, je z linearnostjo človeški duh poenostavljen – shizofreničnim, nevrotičnim in drugače motenim odpira možnost, da se spustijo k eni liniji bivanja. Prednosti so vidne tudi s stališča filozofskega pojmovanja subjekta – če se človek vidi kot telo, ki je ujeto na kratko daljico časa, se bo pobrigal, da ta kratek čas preživi karseda udobno in čimveč ustvari. Razum mu omogoča, da to stori zelo spretno in da staro znanje nadgrajuje z novim – zato je lahko npr. njegovo domovanje vedno bolj udobno, prevozna sredstva so hitrejša, lažje pride do hrane. Prosti čas, ki ga dobi v takem urejenem okolju, lahko izkoristi za negovanje duha ... Toda posvečanje pozornosti predvsem telesu povzroči, da vse ostalo izgine iz zavesti in je edini namen viška časa še več posvečanja telesu. Zavest se omeji na materijo; prevladajo osnovne funkcije možganov, finejše pa krnijo. Osredotočenost na materijo je koristna, ker se razum zaposli z iskanjem lažjih, boljših načinov zadovoljevanja osnovnih življenjskih potreb, toda to bi moralo biti predvsem podlaga notranji rasti človeka in ne samo sebi namen.

Nasprotje linearnega mišljenja je ciklično oz. spiralno mišljenje (kroženje je temeljni princip praktično vseh mehanizmov v vesolju). Da bi ga lahko razumeli, moramo svet in sebe videti v obliki procesov, idej in načel. Človek kot ideja oz. proces obstaja na povsem drugi ravni kot človek kot telo – na ravni telesa ga lahko opišemo kot entiteto, ki nastane, raste, ustvarja, biva, opeša in izgine, to

je načelo obstoja telesa. Z opazovanjem sveta ugotovimo, da omenjeno zaporedje velja za vsa bitja in tako iz njega izluščimo eno od načel delovanja z življenjem prežete materije. To načelo je temelj cikličnosti. V spiralnost ga nadgrajuje pojmovanje človeka kot ideje, ki je v nekem smislu nad načelom cikličnosti in se po vsakem krogu znajde nekoliko višje ali nižje kot je bil v prejšnjem. Višja ideja (os spirale), je bít ali duša človeka (pa tudi vseh drugih stvari), ki ni ne popolnoma ločena od konkretnih teles ali stvari ne popolnoma povezana z njimi.

Spiralna logika je na Zahodu znana predvsem v povezavi s pojmom reinkarnacija in karma. Bít osebe preseže cikel in se glede na karmo reinkarnira v novi cikel, korak višje ali nižje. Ideološko oz. religiozno videnje je le površina globokega jezera sistema spiralne logike, ki posega na vse ravni mišljenja, delovanja in čustvovanja. Poglobljanje v načela delovanja sveta se vedno konča v nekakšnih krožnicah – bodisi da jih iščemo po metodologiji fizike, biologije, sociologije, psihologije, religije ali filozofije. Subjekt je vedno manj lupina in vedno bolj os spirale ali celo os še večje spirale, ki jo tvori prva; če namreč nit spirale pogledamo zelo od blizu, je videti kot drobna spirala, če se zelo oddaljimo, pa jo vidimo kot črto, ki se ukrivlja v drugo, večjo spiralo. Za lažjo predstavo vzemite iz kemičnega svinčnika vzmet in jo zavijte okoli njegove mine – mala spirala vzmeti bo tvorila veliko spiralo. Bolj ko se človek zaveda svoje bít, načela svojega obstoja, bližje osi takih spiralnih spiral je. Večinoma je zavedanje o tem intuitivno in ne tako "tehnično", kot sem ga tu predstavil. Tudi linearnost je del celotne slike, vendar le kot njen element, kot kratki ravni odseki.

Kdor ima v sebi spiralno logiko je nenavezan na telo in osredotočen na njegovo bít (ali vsaj išče to bít). Spremljajoč stranski učinek je lahko zanemarjanje praktičnih vidikov življenja in "jezdenje oblakov", zlasti takrat, ko se s cikličnostjo sreča linearni zahodnjaški um – od vrtinčenja dobesedno dobi vrtoglavico (kar dandanes tudi med vzhodnjaki ni redkost). Ker so vsa bitja (če izvezemo njihovo težko opredeljivo bit ali dušo) v principu le prepletene spirale, nima nobeno višjega ali nižjega položaja, vse so del vesoljnega tkanja iz nešteti niti. Iz tega izvira spontano spoštovanje do vseh gradnikov univerzuma in naravna ponižnost, v negativnem smislu tudi občutek nemoči in celo tako ekstremna prijazenost z usodo, kakršna je opazna v indijskem kastnem sistemu.

V nobeni od skrajnosti logike ni popolne črnine ali beline, so samo odtenki sivine. Niti linearna bipolarnost niti spiralna večpolarnost nista popolni sami po sebi. Druga drugo dopolnjujeta in sta smiselni le v sožitju, ki iz njiju naredi "raven kodrast mavrični magnet". Esej sem poskušal zasnovati tako, da bi zajemal elemente "ravnega magneta" in "zavite mavrice". Tako je linearna bipolarnost vidna v strukturi eseja – v elementarno analitičnem pristopu in v tem, da se opiram na kontrast med poloma logičnega mišljenja (med bi- in večpolarnostjo); večpolarnost pa se kaže v osredotočenosti na načela (os spirale), v neizključevalni idejni vsebini in paradoksu. Ne vem, ali mi je uspelo napisati besedilo, ki ponazarja sožitje med obema logikama, upam pa, da sem vsaj nakazal možnost takega mišljenja in pisanja.